

ЭТНАГРАФІЧНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ў АПОВЕСЦІ Т.Т. ЕЖА “ДРУГАЯ БОЖАЯ ЗАПАВЕДЗЬ”

Гладкова Ганна Аляксандраўна

дацэнт кафедры літаратуры ўстановы адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава”; кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(г. Віцебск, Беларусь)

Ключавыя словы: Рэч Паспалітая, Польшча, Літва, Беларусь, Літванадаўскае паўстанне, этнаграфізм, шляхта, этнічная самасвядомасць, нацыянальная культура, стыль.

У артыкуле аналізуюцца этнаграфічныя элементы ў аповесці польскамоўнага пісьменніка XIX стагоддзя Тамаша Тэадора Ежа (сапраўднае імя – Зыгмунд Мілкоўскі) “Другая Божая заповедзь” з улікам гістарычнага кантэксту эпохі. У цэнтры даследчыцкай увагі знаходзяцца этнаграфічныя апісанні быту віленскай шляхты першай паловы XIX стагоддзя, вылучаны элементы культуры насельніцтва іншых нацыянальнасцей.

Аповесць Т.Т. Ежа “Другая Божая заповедзь” (Drugie Boże przykazanie) прысвечана адлюстраванню падзей 1830–1831 гадоў на Літве. У цэнтры аўтарскай увагі знаходзіцца праблема маральна-этычнага кшталту: клят-

вапарушэшыше віленскай шляхтай, ілжэпрысяга, прычына якой схаваная ў агульнай атмасферы страху, якая ахапіла гэты сацыяльны клас насельніцтва краю пасля паражэння паўстання 1830–1831 гадоў.

Месца дзеяння ў аповесці акрэслена дакладна: ваколіцы Вільні, вёскі Падарнішкі, Пшэтакі і Воўчык. Адносна віленскага рэгіёну аўтар пазначае: “Przetaki, Wolczyk i Poderniszki stanowiły równoboczny trójkąt [...]. Środek tego trójkąta zalewały trzęsawiska i jeziora i zapełniały sosnowe bory, wśród których leżało kilkanaście osad” [1, с. 16]. Галоўнымі героямі твора сталі прадстаўнікі віленскай шляхты – павятовы маршалак пан Бальтазар Троцкі, эксмаршалак пан Непамуцан Нушкевіч і яго сын Пётр, удава суддзі пані Вічова і яе дачкі Рузя і Франя.

Апісваючы маёнтак Вічаў, пісьменнік адзначае, што гэта быў даволі сціплы дом у надзвычай цудоўным прыродным абрамленні, садовыя дрэвы і пышная квецень ружаў і мальвы аздаблялі “шляхецкае гняздо” і стваралі ў Падарнішках атмасферу гармоніі з прыродай і спакою. Сядзіба Вічаў не толькі была ўласнасцю роду, яна стала своеасаблівым музеем, дзе з часоў Ягелона захоўваліся прадметы матэрыяльнай і духоўнай культуры продкаў. Выхаваньня на старажытных традыцыях маральнасці, як падкрэслівае аўтар, “па-за Гародняй і Вільняй”, дачкі пана Віча сталі ўзорам літвінскай шляхціцкі: прыгажосць, далікатнасць, павяга да старэйшых, памяць пра продкаў, высакароднасць намераў – усе гэтыя лепшыя рысы ўласцівыя паненкам з роду Вічаў.

Пачатак дзеяння ў аповесці выпадае на зіму. Аўтар адзначае асаблівасці літвінскай зімы: шмат снегу, мароз, часам моцныя вятры і завеі, што ўскладняе дарогу вандроўнікам. “Litwini przedstawiają sobie zimę bardzo poetycznie. Wcielają ją w postać starca, trzaskającego siwą brodą i przez ogromne dmuchającego wąsiska. Trzaskanie sprawia śnieg, dmuchanie zawieje” [2, с. 18], – так пісьменнік апісвае старажытнае ўяўленне літвінаў пра зіму, якая персаніфікавана праз вобраз старога, які стварае снег і завеі, скоўвае ваду, прыносіць мароз і сцюжу. Аўтар выказвае здзіўленне, што да гэтага часу ніхто з паэтаў, разьбяроў, мастакоў не выкарыстаў гэты вобраз: “Co to za posąg możnaby wykuć z litewskiej zimy!” [1, с. 19].

У рамана дастаткова падрабязна адлюстраваны нацыянальны характар літвінаў. Ім уласцівая гасціннасць, гаспадарліваць, і, разам з гэтым, стрыманасць ў рашэннях. Яны клапацяцца пра ўласны дабрабыт, выступаюць людзьмі разважлівымі. Напрыклад, апавядаючы пра прыроду літвінскага краю, Т.Т. Еж адзначае, што жыхары акаляючых населеных пунктаў самі клапацяцца пра стан дарог: тракт даглядае мясцовае насельніцтва, дзякуючы “літоўскай абачліваці” падарожныя могуць без перашкод праехаць праз Падарнішкі да наступнага мястэчка.

Гасціннасць літвінскай шляхты адлюстравана ў творы праз эпізод святкавання Дня анёла панам Бальтазарам Троцкім. Больш сотні гасцей былі запрошаны на святкаванне. Апісанне прысмакаў, якія падаваліся да гарбаты, уражвае разнастайнасцю. Упрыгожванне стала, посуд, падабраны ў адпаведнасці з лепшымі еўрапейскімі традыцыямі (кубкі з кітайскага фарфору, шклянкі са шліфаванага шкла, пазалочаныя і срэбныя кубкі, гарлачыкі, падносы, самавары, тонкі галандскі абрус) сведчаць пра гасціннасць і заможнасць пана Троцкага. Аўтар робіць заўвагу, што сервіроўка, тым не менш, не была такой раскошнай, як тую апісваў “*śpiewak Pana Tadeusza*”. Аднак, па частунак вызначаўся шырокім выбарам страў. Цэнтр стала займаў вялізны, паўтаралокцевы шчупак пад белай падлівай на срэбраным падносе, госці частаваліся вяндлінай, сырамі, пірожнымі, якія стосамі ляжалі на сталах, булкамі і свежым маслам, побач стаялі гаршочки з вяршкамі, пляшкі з аракам (арак – араматызаваны анісам моцны алкагольны напой, распаўсюджаны на Усходзе і ў Азіі), канфітуры, звараная ў цукры садавіна і гародніна. У сцюдзёны вечар госці пілі гарбату напалову з аракам, потым танцавалі паланез. Па традыцыі танец павінна распачынаць самая паважаная пара сярод прысутных, аднак, гэта правіла не было захавана ў дадзеным выпадку па прычыне прысутнасці на вячэры расійскага чыноўніка, які не ведаў мясцовых звычаяў, што абразіла шляхту. Такі эпізод сведчыць пра строгае захаванне традыцый і нормаў паводзін у шляхецкім асяроддзі.

Адзначым, што пры апісанні танцаў аўтар уключыў у тэкст аповесці ўрыўкі тагачаснага спева “*Nieszczęśliwy ten to, co się wkręcił w pęto...*”, які быў папулярны ў 1830 годзе і яшчэ доўга выконваўся аматарамі музыкі.

Апавядаючы пра характар вячэры ў пана Бальтазара, пісьменнік выказвае засмучэнне, што часы хутка мяняліся і на змену старажытным традыцыям паступова прыходзіла новая мода – франкаманія: “*Misterne blazki zastąpiły staroświecką masywność*” [1, с. 42].

Сярод назваў страў, якія былі на стале літвінаў ў апісаную эпоху і згадваюцца ў творы, назавем таксама боршч, халадзец, бігас і калдуны, пілі мёд і вішнёвую настойку, моцны напой на ядлоўцы, гарэлку. Пры апісанні ежы аўтар заўсёды згадвае аснову любога застолля – хлеб. Паказальна, што неаднаразова пісьменнік засяроджвае ўвагу на перавазе на сталах моцных напояў. Шляхта шмат п’е, і гэта акалічнасць засмучае аднаго з галоўных герояў твора – Пятра Нушкевіча, які ўвасабляе аўтарскі ідэал. На ўласным вяселлі герой не ўжывае моцныя напоі, ён марыць пра “эру цвярозасці” для радзімы: “*Wodajby moje wesele było ostatnią na Litwie pijatyką*” [1, с. 86].

Этнакультурныя традыцыі, якія даюць каштоўную інфармацыю пра эстэтычны густ продкаў, таксама захоўвае апісанне адзення герояў. З улікам зімовага часу, на які выпадаюць падзеі, Пётр Нушкевіч апрануты ў сабалінае

футра, на нагах – тонкі футравы абутак да кален (berlacze), на галаве – невялікая шапка з ягнячай скуры, нахілёная на левы бок. Шляхціч карыстаецца баціставай хусткай, выглядае заўсёды акуратна, апранаецца адпаведна сацыяльнаму стану, з густам. Пад футрам носіць цёмна-сінюю багата аздобленую венгерку, якую апранае на чорную камізэльку, якую пад шыяй зашпільвае брыльянтавай высокай вартасці запінкай.

Жаночае ўбранне падпала пад уплыў замежных тэндэнцый: дзяўчаты выкарыстоўваюць папільёткі (фр. papillote), успрымаюць навінкі жаночай моды заходняга ўзору.

Паказальна, што ў аповесці згадваюцца прадстаўнікі іншых народнасцей (габрэі, мазуры, цыгане) і адпаведна называецца аўтарам іх вопратка: габрэйскі лапсердак, рускі кафтан, кашулi і сярмягі, кажухі, саламяныя капелюшы, сурдуды і венгеркі.

Матэрыяльная культура, адлюстраваная ў аповесці, прадстаўлена таксама ўпамінаннем разнастайных транспартных прылад: шляхта карыстаецца каляскамі, брычкамі, дрындулькамі, качобрыкамі, карыюлькамі і інш.

Такім чынам, аналіз этнаграфічных элементаў у аповесці Т.Т. Ежа “Другая Божая запаведзь” дазваляе сцвярджаць, што аўтар надае значную ўвагу адлюстраванню этнічнай адметнасці жыхароў тагачаснай Літвы, што праявілася на ўзроўні разнастайных па зместавай напоўненасці апісанняў аб’ектаў матэрыяльнай культуры, асаблівасцей быту і прыватнага жыцця віленскай шляхты ў першай трэці XIX стагоддзя.

Літаратура

1. Jeż, T.T. Drugie Boże przykazanie : z powstania r. 1831 na Litwie / T.T. Jeż. – Warszawa: M. Arct, 1930. – 160 s.